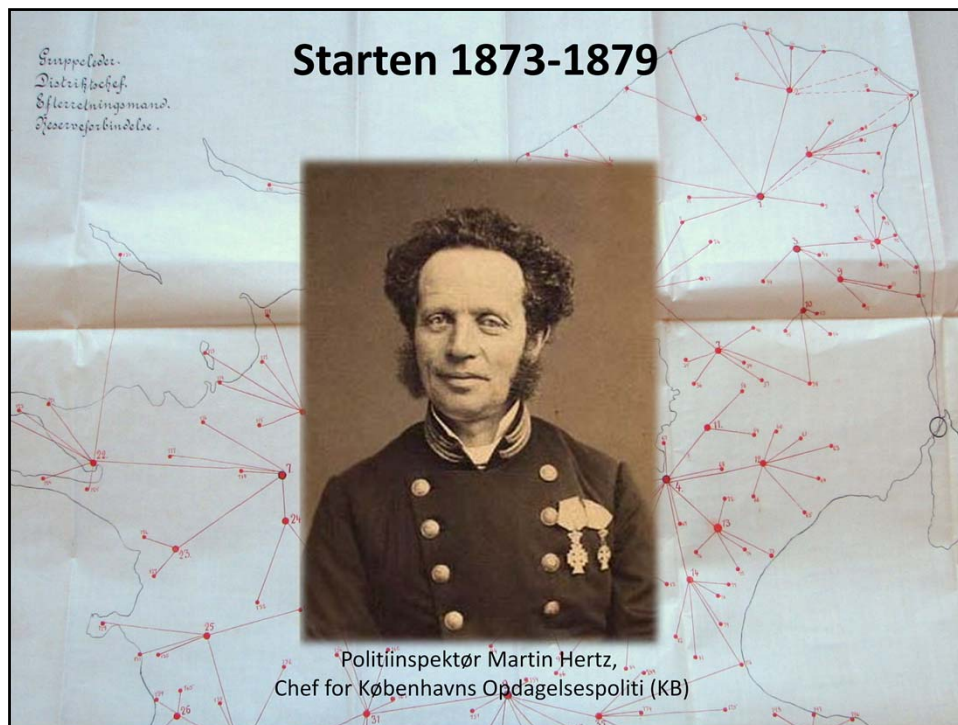

Foredraget bygger i hovedsagen på forskningen til "Det lille land før den store krig" og bringer kort referat fra bogen. Dog også fra lidt i den forskning fundne kilder til perioden efter 1. Verdenskrig.

- Starten må ses som en konsekvens af den energiske forsvarspolitiske diskurs om dansk forsvar, der startede i årene umiddelbart efter det franske nederlag i 1870-71 om, hvordan man militært kunne og skulle leve i skyggen af Tysklands magt.
- I 1873 besluttede Generalstaben at etablere et efterretningsnetværk dækkende Slesvig-Holsten, de tyske Nordsø- og Østersøhavne og Berlin. Københavns kriminalpolitichef, politiinspektør Hertz, betales for at løse opgaven ved siden af havende tjeneste. Man kendte Hertz for hans virksomhed som chef for felthærens efterretningstjeneste ("Feltpolitimester") i 1864-krigens sidste fase.
- Hertz gennemførte derefter rekrutteringsrejser, og i vinteren 1874 var netværket klart og skulle derefter blot vedligeholdes ved årligt besøg.

- Da Hertz døde, vidste man, at hans afløser som opdagelsespolitichef, Petersen, var uegnet som efterretningschef. Han bliver derfor tilknyttet som næstkommanderende, og juristen Ludvig Olrik, der som politiassistent havde været tilknyttet tjenesten, skulle være chef fra sin position som Birkedommer, dvs. ledende embedsmand, på Samsø.
- I 1893 blev Olrik afskediget for at spare penge, men Petersen fortsatte kontaktrejserne indtil sin død i 1895.
- Det henfald af efterretningstjenesten, der skete fra 1893, må ses som en følge af det eksklusive resurse- og politiske interessefokus på Københavns Fæstning omkring afslutningen af byggeriet.
- Derefter skulle Forsvaret spare penge. I 1896 indskærpede Krigsministeriet, at udgifterne – herunder til rejser – skulle holdes så lave som muligt. De faldt så fra 1400-1500 til 200 kr. årligt (svarer vel til fra ca. 100.000 til ca. 15.000 kr i værdi i nutidens penge).

- Som en del af det politiske forlig om fæstningen i 1894 blev Estrups krigsminister og skaberen af fæstningen, Jesper Bahnson, placeret som generalløjtnant og Chef for 1. Generalkommandodistrikt, dvs. den Sjællandske Øgruppe: Dvs. at han blev chef for Fæstningen fra dette år til sin pensionering som 70-årig i slutningen af 1897.
- Fra 1895 havde Generalstabens Taktiske Afdeling det direkte praktiske ansvar for efterretningstjenesten.
- I vinteren 1896 bad Bahnson Generalstaben om bemyndigelse til at etablere et taktisk agentnet ("spejdere") i et bælte uden om fæstningen, inklusive i Skåne.
- I 1896 fandt man den 50-årige oberstløjtnant Rambusch til at lede udviklingen af nettet. Han havde siden 1891 haft ansvar i udviklingen af kystudkigstjenesten og var som Bahnson Højrepolitiker, dvs. forsvarspolitisk sund.
- I de efterfølgende fire år indtil 1900 havde Rambusch ansvaret, men det blev aldrig til noget, idet han syntes at opfatte det som kompromitterende for sin mission, hvis han ved at rekruttere agenterne i sit net røbede den i fredstid.

- I forsommeren 1897 blev oberstløjtnant Arnold Kühnel chef for Generalstabens Taktiske Afdeling, der som nævnt også havde ansvar for efterretningsvirksomheden. Som en del af sit totale reformprojekt for hæren og dens aktiviteter tog han også fat i efterretningstjenesten.
- I første omgang, i sommeren 1898, rettede han sin interesse mod skabelsen af en kontraefterretningstjeneste. Man skulle genoptage det med Petersens død afbrudte samarbejde med Opdagelsespolitiet, men nu rette det mod udenlandsk efterretningsvirksomhed i Danmark.
- Samtidig skal det fornyede fokus på efterretningstjenesten ses som drevet af et ønske om at kunne varsle om et overraskende angreb på København. Her var Justitsministeriet og dets myndigheder positivt indstillet, men det centrale for varslingen ville være et samarbejde med Udenrigsministeriet, og dette ministerium nægtede at indgå et samarbejde, herunder i en fast etableret kontaktramme, der udarbejdede en fælles udredning. Udenrigstjenesten ville kun kommentere, hvad Generalstaben måtte skrive. Et samarbejde ville forurene tjenesten. Man ville dog gerne meddele, hvad tjenesten erfarede i en krise, ikke kun for at sikre varsle, men for at undgå unødigt provokerende, unødvendige, tidlige beredskabsskridt.
- I 1899 bad Krigsministeriet Generalstaben om at lave et samlet forslag til ordningen af Efterretningstjenesten. I vinteren 1900 kom Kühnel med sit svar. Der skulle etableres et fast etableret stabelement i Generalstaben, der skulle have ansvar for alle sider af tjenesten, både den udenlandske og indenlandske. Det

indenlandske netværk kunne både virke som en del af den præventive tjeneste i fredstid og i krigstid melde om fjendens operationer. Samarbejde med Opdagelsespolitiet skulle reetableres gennem fornyet honorering af chefen. Brevduetjenesten skulle integreres i tjenesten.

- I sommeren 1900 blev 1. Generalkommandos særlige taktiske tjeneste omkring fæstningen formelt ophævet. Pga. den nydelige Rambusch berøringsangst og dovenskab var den aldrig blevet realiseret.
- Krigsministeriet godkendte forslaget og i juni 1900 fik generalstabskaptajn Anders L. Hansen som efterretningskontorets første chef ansvar for opbygning af tjenesten. Hansen fik indtil sin afgang i 1902 etableret den indenlandske tjeneste på Sjælland og Fyn. Under krisen ved den russisk-japanske krig i 1904 blev han trukket tilbage og konsoliderede sit foregående arbejde samt etableret et netværk på Lolland-Falster-Møn. Dette sidste arbejde blev afsluttet af Hansens afløser som efterretningschef, kaptajn Wilhelm Lewald.
- Det gik langsommere mht. den udenlandske tjeneste. Man sendte ganske vist en kaptajn til de tyske østersøhavne i 1900, og i 1902 forsøgte man igen forgæves at få et samarbejde med Udenrigsministeriet. I 1903 tilbød den sønderjyske leder, den prøjsiske landdagsmand H. P. Hanssen Nørremølle, at etablere et netværk i Berlin. Han havde været agent siden 1901. Generalstaben tog ikke mod tilbudet. Det blev først i marts 1906, at man sendte en officer til Slesvig-Holsten for at genopbygge tjenesten.
- På det tidspunkt havde Kühnel fået en minister, der tog forsvarsspørgsmålet – og herunder efterretningsspørgsmålet - alvorligt.

- I maj 1905 blev Jens Christian Christensen regeringsleder. Han tog selv Forsvarsministerposten for at kunne drive en kompromisløsning frem i forsvarsspørgsmålet, ikke alene i den siddende Forsvarskommission af 1902, men også i et tæt og direkte samspil med de to værns ledere. Min forskning viser, at han er fundamentalt fejl- og undervurderet af historikerne, fordi han mistede sin totalt politisk dominerende magtposition, før han fik mulighed for at gennemføre forsvarsordningen. På magtens tinde indtil sommeren 1908 var han om nødvendigt parat til at presse sit parti, som De Radikale jo havde forladt, til at godkende en fortsættelse af landbefæstningen ... og han ville have haft magt til at gøre det. Hans samarbejde var ikke kun med embedsmænd i Krigsministeriet som Lütken, det var direkte med de ledende generaler, og herunder først og fremmest Kühnel.
- I august 1906 var Kühnels afløser som generalstabschef, generalmajor Vilhelm Gørtz, klar med sin skitse for den fortsatte udvikling af tjenesten. Skitsen omfattede en plan for udbygningen af den indenlandske tjeneste vest for Storebælt og den gav status for opbygningen af den stadig næsten ikke-eksisterende udenlandske tjeneste. Man mangede dels efterretningsmænd i de tyske østersøhavne, og man havde endnu ikke fået etableret en planlagt videresendelsestation i Malmø. Kun ved landegrænsen havde man gjort fremskridt, herunder samarbejdede den indenlandske tjeneste her – med Forsvarsministerens støtte – med Grænsendarmeriet. Her var nettet meget tæt.
- I december blev forbindelsen til politiet genoprettet ved, at en politiembedsmand

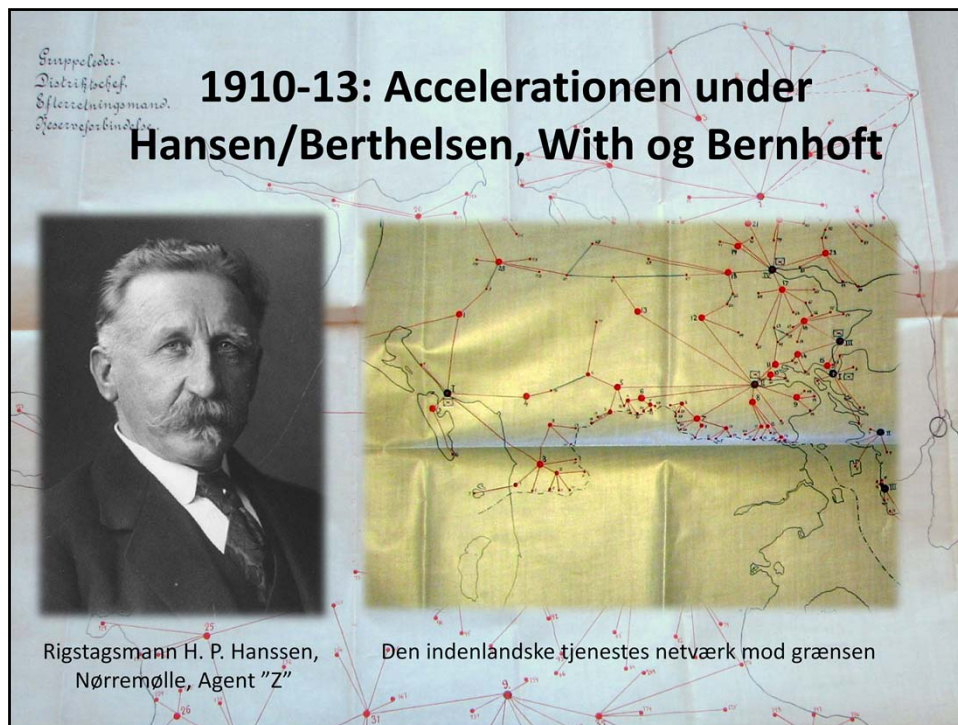
for første gang siden Petersens død mere en 10 år tidligere blev tilknyttet Generalstaben, nu som ønsket af Kühnel med opgave at varetage den præventive tjeneste i krise og krig.

- Allerede ved Nytår 1907 kunne man melde om yderligere fremskridt i dækningen af udlandet. Det hjalp også at H. P. Hanssen med sit valg til den tyske rigsdag var blevet endnu bedre placeret end tidligere. Fra udgangen af året og de næste seks måneder arbejdede Generalstaben med ministeriet med at fastlægge de finansielle behov, som opbygningen af tjenesten medførte.
- Fra sommeren 1908 forsvandt grundlaget for forbedringerne hurtigt. Kühnel døde i juni og tre måneder senere fjernede Alberti-skandalen I.C., den anden nøgleperson, der havde drevet forbedringerne.

- 1908-10 blev udviklingen reduceret til implementering af, hvad man havde råd til. Den indenlandske tjeneste var i februar 1910 vokset til 769 personer, hvoraf 2/3 vest for Storebælt. Der var behov for mere kontakt for at holde motivationen. Med hensyn til den udenlandske tjeneste havde man nået rekrutteringsmålene. Kontaktrejserne var for at kunne ske diskret henlagt til turistsæsonen. Det var nu akut behov for videresendelsesstationer i Sverige for at kunne anvende netværket. Uanset koder ville det være for risikabelt for efterretningsmændene, dvs. agenterne, at sende telegrammer til adresser i Danmark.
- Det forhold, at De Radikale havde regeringsmagten fra efteråret 1909 til sommeren 1910 kom også til at betyde, at næsten al udvikling af Forsvaret. Fremskridt blev først mulige, da venstremanden Klaus Berntsen dannede regering og selv påtog sig stillingen som Forsvarsminister. Da han var meget tilbageholdende med at bruge penge, der ikke direkte havde hjemmel i Forsvarslovene, var vejen frem ikke let.
- Det blev kombinationen af nye dynamiske personer og den ramme, som de internationale kriser skabte, der kom til at drive tredje fase i udviklingen af efterretningstjenesten.
- Under Agadirkrisen i eftersommeren 1911 var udlandstjenesten rimeligt godt forberedt. Man havde alle de ønskede efterretningsmænd på plads i Tyskland med koder for standardmeldinger, herunder for varsling. Der var nu tre videreforsendelsesstationer i Sverige og én i England. Antallet ville blive øget

væsentlig i det efterfølgende år, med bl.a. tre i Norge, én i Rusland, én i Holland og én i Frankrig. Man var ved at opbygge et agentnetværk i England baseret i Store Nordiske Telegrafsekselskabs kontorer i landet. Den hjemlige organisation havde herefter et efterretningscenter i hver hovedlandsdel. Fra august blev der etableret en fast officersvagt i Generalstaben, der også modtog meldinger fra Udenrigsministeriet og Marinen uden for fast arbejdstid, og i krisetid ville der blive etableret et center i Thisted, der kunne dække den jysk-fynske hærstyrkes behov (og virke, hvis man mistede forbindelsen til København).

- Balkankrisen oktober 1912 til maj 1913 skabte på mange måder et gennembrud, da værnene og Udenrigsministeriets Departementchef, Bernhoft, fik mulighed for præsentere deres efterretningsforanstaltninger for regeringsmedlemmerne på et møde i "Forsvarsråds"-ramme 9. november 1912. Bernhoft beskrev bl.a. de muligheder, der rent faktisk var for at anvende konsuler – også lokale ikke-danske – som kilder. Han var åben over for et samarbejde. I udlandstjenesten, der var blevet alarmeret under krisen, var den væsentlige udvikling, at tre britiske nordsøhavne nu var dækket og videreforsendelsescentralerne nu alle var klar. De kunne videresende et modtaget telegram efter 3-5 timer.
- Berthelsen opnåede hos andre regeringsmedlemmer end Berntsen en forståelse for, at en konsolidering af Generalstabens efterretningstjeneste krævede de årlige midler, man havde indstillet om i 1908, men som frafaldet af først Kühnel og så I.C. havde gjort uopnåelige.
- Det er fra denne krise vi har den bedste mulighed for at bedømme kvaliteten af de efterretninger, With fik fra sine efterretningsmænd. De mest imponerende er efterretninger fra Berlin, herunder afskriften af et, som H. P. Hanssen må have fået fra kontakter i Admiralstaben. Efterretningerne kompletterede de mange gode indberetninger, som blev sendt hjem fra de danske gesandter i de europæiske nøglehovedstæder.

- Flåden havde ikke noget egentlig efterretningsselement, men det lille stabelement i Marineministeriet, der i 1909 havde fået betegnelsen "Flådens Stab", organiserede tjenesten. Staben omfattede chefen, en kommandør, nu Vilhelm Garde, to kaptajner og to premierløjtnanter. De yngre officerer løste deres opgaver på deltid. Der var tale om flådens absolut bedst begavede officerer. Kaptajnerne var Wenck og Lorck, premierløjtnanterne Bonde og Ipsen.
- Gennem studier og diskussioner fulgte den lille gruppe officerer de relevante stormagters flåder og disses strategiudvikling. Den tyske kunne også følges under øvelser i de danske farvande.
- I øvrigt så man sin opgave som taktisk varsling på havet om kupangreb eller invasion. Kilden var officererne på danske handelsskibe, men ikke mindst chefen på postbåden Korsør-Kiel, SS FREJA, der var søofficer af linjen.
- I krisetid blev bl.a. Fyr- og Vagervæsnets skibe inddraget i flåden og placeret på patrulje i Sundet nord og syd for København. De var radiobærende og supplerede meldinger fra radioer på fyrskibe og via telefon fra andre fyr. De meldte til Orlogsværftets radio, der var blevet udviklet til et stadigt mere effektivt niveau i de foregående år.
- 25. Oktober 1912, dvs. under Balkankrisen blev det sidste element i dette system, et fast officersbemandet "efterretningsstation", dvs. et situationsrum indledningsvis med ansvar for varsling. Det var kimet til oprettelsen af Søværnets

Operative Kommando.

- Det blev set som velkommen og lovende for Generalstabens kontraetterretningsambitioner, at der i foråret 1911 blev etableret et landsdækkende opdagelsespoliti: "Statspolitiet". Hvis man kunne få ansat chefen som honorarlønnet med mobiliseringstilknytning til Generalstabens tidligere chefer for det Københavns Opklaringspoliti, havde man etableret en stærk enhedstjeneste med ansvar for alle typer efterretningsvirksomhed i hele landet.
- Valdemar Henrik Mensen, der var blevet chef for Statspolitiet (det landsdækkende Kriminalpoliti) ved dets oprettelse i 1911, havde i det foregående år gjort tjeneste som auditør for hæren og flåden. Mensen var således på ingen måder en ukendt person for hærledelsen.
- Der havde i princippet være enighed mellem Mensen, Justitsministeriet og Generalstabens om den honorarlønnede ansættelsesform, men Generalstabens og Krigsministeriets så kun mulighed for at kunne give Mensen oberstløjtnantsgrad – han skulle jo arbejde under kaptajn (dvs. hvad der nu svarer til videregående uddannet major) With. Mensen støttet af Justitsministeriet krævede i begyndelsen af april 1913 en oberstgrad. Der var også uenighed om, hvem der havde myndighed til at udstede instrukserne til betjentenes indsats i kontrapionagen, Generalstabens eller Statspolitiet.
- Det blev ikke muligt at opnå enighed om vilkårene for en fuld integration under krise og krigsforhold, hvilket næppe heller kunne forblive en holdbar løsning efter den radikale regering i sommeren 1913 tog over med en regeringschef, der samtidig var Justitsminister.

- Samarbejdet om kontraetterretningstjenesten direkte mellem With og Mensen blev dog godt, nok også næret af det betydelige honorar, som politichefen fik for bidrag og samarbejde, herunder koordination af spionarkiver og andet.

- Før det blev muligt for With at udnytte Bernholfts og den politiske støtte fra Forsvarsrådsmødet, ændrede vilkårene sig igen i negativ retning. Bernholft blev gesandt i Paris og afløseren som Departementschef blev kammerherre Herluf Zahle, hvis holdning til efterretningssamarbejde var mere normalt, dvs. negativt, og med skiftet til en radikal mindretalsregering i sommeren blev Erik Scavenius udenrigsminister igen.
- Scavenius havde som karrierediplomat tjenestens generelt kritiske syn på danske militære foranstaltninger som potentielt provokerende, men derudover var han som radikal overbevist om, at egentlige forsvarsforberedelser var reelt meningsløse og potentielt skadelige.
- With syntes ikke at have forstået den nye indenrigspolitiske ramme, da han i begyndelsen af august 1913 skrev direkte til Herluf Zahle for at få støtte til gennemførelsen af den nye samarbejdsordning, som var udviklet under og lige efter Balkankrisen. Reaktionen i regeringen blev at få Krigsministeriet til at rapportere om Withs rekrutterings- og kontaktrejsevirkning. Man må have set ham som halvgal og farlig.
- Generalstabschefen, generalmajor Berthelsens, svar til ministeriet fra september viste heller ikke erkendelse af, at den indenrigspolitiske situation var ændret. Han gik så åbenbart ud fra, at Krigsminister Munch så positivt på opbygningen af tjenesten, derunder med en udvidelse af agentnettet, så det bl.a. dækkede havne ved den Engelske Kanal og de sydnorske og vestsvenske havne. Så kunne man følge

relevante flådebegivenheder. Han refererede hele forløbet i de foregående måneder med det formål at udvide tjenesten.

- Forsvarsminister Munch reagerede som ofte senere i sit liv på disse i hans øjne mærkelige, "militaristiske" og uønskede forventninger ved ikke at svare eller reagere.
- Kun det forhold, at regeringen var en mindretalsregering, gjorde at man indledningsvis måtte optræde forsigtigt. Man måtte blive set som loyalt implementerende Forsvarslovene og de supplerende beslutninger, der var taget under kriserne. Allerede fra sommeren 1913 understregede Udenrigsministeriet dog de praktiske problemer med at ændre karakteren af af korpset af danske konsuler, så det bedre dækkede efterretningsbehovet. Men med tiden, og specielt efter krigsudbruddet, kunne Udenrigsministeriet støtte konsuler og andre danske, som With i 1913 og 1914 havde fået til at melde sig som efterretningsmænd, i deres modstand mod at gennemføre risikabel rapportering og melde ad andre kanaler end til Udenrigsministeriet.
- Under krigen kunne With dog fortsatte en effektiv efterretningsvirksomhed uden at lade sig standse af regeringen, indtil denne i forståelse med den tyske gesandt fik ham flyttet fra generalstaben i foråret 1918 under udnyttelse af hans udnævnelse til oberstløjtnant. With dyrkede under hele sin tid som efterretningschef tæt og effektivt sit netværk og leverede resultater i form af efterretninger og analyser.

Gruppenleder.
 Distriktschef.
 Efterretningmand.
 Reserverforbindelse.

Lidt om resultaterne 1911-1918

- Udenrigsefterretningstjenesten op til krigen (varsel og doktrin)
- Udenrigsefterretningstjenesten under krigen (varsel og doktrin)
- Flådens efterretningsvirksomhed (varsel og strategi)
- Kontraefterretningstjenesten
- Værdi af den "civile efterretningstjeneste"s netværk efter invasion

- Jf. forløbet under Balkankrisen havde man rimelige muligheder for at give strategisk varsel som grundlag for beredskabsskridt og nogle til gode muligheder for at give taktisk varsel om invasion.
- Før krigen anvendte hæren ikke megen energi på at analysere stormagternes doktrinudvikling.
- Under krigen viste mulighederne for at forstå tyskernes handlinger og give taktisk varsel for angreb på Sjælland sig som meget små (også pga. at man kun så egne svagheder) medens angrebsforberedelser i Nordslesvig kunne følges umiddelbart. Man fulgte derimod nu den tyske hær doktrinudvikling tæt, åbenbart på grund af stadig tættere samarbejde med briterne.
- Flåden havde pga. den tyske flådes tilstedeværelse i danske farvande fra krigsstarten meget lille mulighed for at give taktisk varsel om tyske landsætninger. Derimod havde man gode muligheder for at varsle om britiske indtrængningsforsøg. Før krigen havde man en rimelig evne til at følge både den tyske doktrin- og den britiske og strategiudvikling. Det ophørte med krigsudbruddet.
- Kontraefterretningstjenesten blev med Statspolitiets opbygning og det rimelige samarbejde, der trods alt fortsatte mellem dette og Generalstabens E-sektion, stadig mere effektivt (Statspolitiet havde ca. 1000 numre i sit "Spionarkiv"). Withs netværk af "Civile Efterretningsfolk" sikrede national overvågning af hele provinsen og grundlaget for Generalstabens "Præventive Arkiv".
- Det landsdækkende netværk af efterretningsmænd kunne kun virke rimeligt

effektivt indtil landsdelen var besat, derefter manglede man andre signalmidler end de trods alt få udstationerede brevdue.

- Fra forsommeren 1918 blev With på den tyske gesandts og den radikale regerings forledning i forbindelse med udnævnelse flyttet og afløst kaptajn N. Sylow. Generalstabens Efterretningssektion ændrede navn til C-sektionen.
- Fra november 1918 blev hovedtruslen for alle statens sikkerhedsorganer et venstresocialistisk – syndikalistisk - oprør, og inden for en måned blev det også deres opgave at sikre den britiske hovedbase for interventionen i Baltikum ved Langelinje mod sabotage og andre overfald.
- Indsatsen mod de venstrerevolutionære blev Statspolitiets hovedopgave, og Mensens korps, der var vokset fra 36 til 420 mand fra 1911 til 1919, arbejdede tæt sammen med både C-sektionen og With private efterretningsorganisation, den privatfinansierede "Den danske Anti-Bolsjevikiske Komité" på Hotel Metropol.
- Det er indlysende ud fra de overlevende efterretningsanalyser i Udenrigsministeriets skabsarkiv, at Sylow enten direkte eller via With arbejdede direkte med Ententens efterretningstjenester.
- Da Niels Neergaards anden regering blev etableret i begyndelsen af maj 1920, blev den tidligere Petrograd-gesandt, Harald Scavenius, der ved sin hjemkomst året før var blevet afskediget af sin fætter, udenrigsminister Erik Scavenius, selv udenrigsminister.
- Den vidende bolshevikhader Harald Scavenius indledte nu et tæt og varm samarbejde med Generalstaben og Sylow.

- Dette samarbejde varede, indtil Harald Scavenius i oktober 1922 blev fjernet som udenrigsminister på grund af sine markante, bl.a. anti-sovjetiske, holdninger, der ikke var velset i erhvervslivet, der ville tilbage på det russiske marked. Kaptajn Sylow forlod C-sektionen og bliver Overintendant i begyndelsen af December.
- Derefter blev samarbejdet mellem Udenrigsministeriet og Generalstabens Efterretningsfolk (ud fra de nu helt manglende kildekopier i ministeriets) reduceret til normalt, dvs. ikke eksisterende niveau.
- Den manglende udenrigsministerielle velsignelse hindrede selvfølgelig ikke, at samarbejdet med britisk/fransk efterretningstjeneste kunne fortsatte op gennem 1920'erne, hvor en Ententekonflikt med Sovjetunionen – evt. med Tyskland som allieret - blev set som den primære trusselramme.